

דעתו של בעה"ב, אבל אם לא אמר כן – מעל בעל הבית שהרי נעשה דברו, והשליח פטור מפני שהוא מוסיף על שליחות בעה"ב ולא עקר השליחות.

וכנראה הבין הרמב"ם שדברי רב ששת אמורים בכל אופן, ולא רק כדי לדחות הראיה שהמוסיף אינו כעוקר, אלא כל שלא אמר 'מדעתי' אין מעילה כלל מצד השליח.

[ומבואר בשם הגר"ח ז"ל במה שונה דין זה מהדין דלקמן; נזכר בעל הבית ולא נזכר שליח – שליח מעל, הרי משמע שאעפ"י שעושה בשליחות בעה"ב, השליח חייב. וגם כאן, מדוע ייפטר השליח על החתיכה השניה מפני שסובר שעושה בשליחות, הלא סוף סוף בעה"ב לא נתן את השני –

יש לחלק; כאן לפי האמת אינו שליח על השניה, וחסר ב'הוצאה' מן ההקדש שהרי השליח אינו מתכוין להוציא מרשות ההקדש בשביל עצמו אלא בשביל בעה"ב והרי בעה"ב לא שלחו לכך הלכך אין כאן מעשה הוצאה [וכהאי גוונא בגזלת חולין אין כאן נטילה והוצאה מרשות, וכל שבחולין אינו 'גזול' בהקדש אינה 'מעילה'], אבל בעה"ב שנזכר סובר הרמב"ם שלא בטלה השליחות (ונחלקו המפרשים בשאלה זו. ע' להלן) הלכך יש כאן 'הוצאה', ואעפ"י שהשליח עושה עבור אחרים ולא עבור עצמו, גם בגזלה מן ההדיוט נחשב אופן זה כגזלה, כשנוטל בשביל אחר ולא בשביל עצמו.

נראה פשוט לפי זה שמה שכתב הרמב"ם בעל הבית מעל – לא מעל אלא בחתיכה האחת. (וע"ע מו"מ בדברי הגר"ח בשיעורי ר' שמואל רוובסקי – קדושין ג, ס' שצה-שצט).

צריך עיון לדברי הגר"ח, בדין המובא במשנה בסמוך, 'הבא לי מן החלון והביא לו מן הדלוסקמא – השליח מעל', והרי לא הוציא בשביל עצמו אלא בשביל בעה"ב, וגם לא היה שלוחו בדבר אם כן אין כאן הוצאה? ועל כרחו לחלק שכשהביא לו ממקום אחר, הרי עקר שליחותו גם אם לא נתכוין לשנות אלא סבור שכך אמר לו בעה"ב, ושוב אינו שליח כלל ועיקר, והרי יש כאן הוצאה גם כשמתכוין בשביל אחרים, אבל כאן הרי לא עקר את שליחותו, אלא שהוסיף דבר אחר כסבור שגם זה בכלל השליחות, הלכך אין כאן הוצאה שהרי הוא רק 'שליח' ואין לו יד עצמאית.

ואם חילוק זה נכון, אפשר לישב השאלה מדין 'נזכר בעה"ב' באופן אחר; אם ננקוט שבעה"ב אכן מבטל השליחות כשנזכר (כדברי רש"י בחגיגה י:), נמצא שאין כאן 'שליח' הלכך מעל, שהרי נעקרה שליחותו, וכדין הבא לי מן החלון והביא מן הדלוסקמא].

דף כא

'שלח ביד פקח ונזכר עד שלא הגיע אצל חנווני – חנווני מעל לכשיוציא' – אבל קודם שהוציא, לא מעל בקבלת המעות ובזכייתן – כיון שיש כאן אדם שנותן לו, אין המקבל מועל על ידי קבלתו, שיכול לומר 'אין נוח לי לקנות איסור' כמו שאמרו בנדריים לה. (הגרעק"א). טעם נוסף: כשנזכר המשלח הרי ביטל את שליחותו, נמצא שלא זכה החנווני במעות כלל ואין כאן הוצאה מרשות הקדש עד שיוציאן (שפת אמת. ותמה לפי"ז על תמיהת רעק"א, ע"ש).

'נזכר בעל הבית ולא נזכר שליח – השליח מעל'. טעם הדבר שהשליח מעל, פרש רש"י (בקדושין ג.), לפי שהלימוד המחודש שלמדנו במעילה שהמשלח חייב על מעשה השליח, לימוד זה נאמר רק כשמתקיים דין מעילה כלומר בשגגה, אבל כשנזכר בעל הבית ואין מעילה במויד, חזר הדין להיות כבכל התורה שאין שליח לדבר עבירה, הלכך השליח מתחייב. אכן, טעם זה אינו שייך אלא לפי הסברה שגם כשהשליח שוגג בעבירה אומרים 'אין שליח לדבר

עבירה, אבל יש סוברים שבשוגג יש שליח לדבר עבירה, ולפי זה על כרחנו ליתן טעם אחר לכך שהשליח מעל.

ונראה כמו שכתב רש"י בהגיגה (י:), שכשנזכר המשלח אנן סהדי שאין נוה לו עוד בשליחות ומבטל השליחות, לכך השליח מעל (עפ"י רעק"א; קצות החשן שמח).

א. בישוב דברי רש"י בקדושין ובחגיגה אהרדי, ע' בשו"ת אבני נזר חו"מ נא מחודש ד. וע"ע בית ישי צה, ב. [על סתירות הנמצאות בדברי רש"י ממסכת למסכת, ע' במובא ביוס"ד קדושין כח.].

ב. לעיל מובא בשם הגר"ח לפרש שיטת הרמב"ם שבעה"ב שנוכח לא בטלה השליחות, וכרש"י בקדושין ולא כרש"י בהגיגה. ומוכרח לפי זה ששיטת הרמב"ם היא שאין שליח לדבר עבירה גם בשוגג. וכן כתבו אחרונים בשיטתו (ע' שו"ת אור לציון ח"א יו"ד כז). וכן הוכיח באבי עזרי (קמא) מעילה ז, ה. ע"ש.

עוד על מחלוקת הראשונים אם יש שליח לדבר עבירה כאשר השליח שוגג – ע' במובא ביוסף דעת קדושין מב ובב"ק עט. ג. יש להעיר לדברי הרמב"ן (רפ"ג דקדושין) שכתב לפי תירוץ אחד שבכל מקום שאנו נצרכים לדין 'אתי דיבור ומבטל דיבור' אין די באומדן דעת אלא צריך דיבור מפורש. והרי דין ביטול השליח נובע מהלכה זו דאתי דיבור ומבטל דיבור כמבואר בסוגית הגמרא בקדושין שם. ולפי"ז לכאורה אין מקום לסברת רש"י בהגיגה. וצ"ע.

'עשאו כמעטן של זיתים...' בסברת הדין שמועילה כאן שליחות בחרש שוטה וקטן – ע' בספר קרן אורה כאן; נתיבות המשפט קכה; דברות משה ב"ק מט, ב-ג (וע"ע באגרות משה יו"ד ח"א רכ וח"מ ח"א פז); בית זבול ח"ב יב, ד-ז; בית ישי צה; (אבני נזר יו"ד קה, כ).

(ע"ב) 'זהביא לו בשלשה...' – בשלשה סל ע"י כסף [ומה שכתוב בפרש"י כאן ובגמ' 'דינרי' – טעות סופר הוא. רש"ש], דהיינו י"ב דינרי כסף שהם קרוב למחצית דינר זהב, שדינר זהב שווה כ"ה דינרי כסף (עפ"י ב"מ מד: ועוד. וכ"כ בפירוש המשניות כאן וכן פרש"י בכתובות צט).

ובירושלמי (ריש קדושין) מובאת דעה שדינר כסף הוא אחד מכ"ד מדינר זהב. [ורבנו תם (עשיטמ"ק בע"א אות כז; תוס' כתובות צט. ובכורות נ. ועוד) פירש שדינר זהב נמכר בכ"ד דינרי כסף אלא שדינר נוסף ניתן לשולחני להכרע ולשכר החלפה וטיבוע].

'אימא סיפא, רבי יהודה אומר בעה"ב לא מעל שהוא יכול לומר לו, חלוק גדול הייתי מבקש והבאת לי חלוק קטן ורע – דאמר ליה, אי יהבת דינר כוליה אייתית לי שוה ב' דינרין'. אף על פי שאמר לו להביא חלוק מסוים והרי הביא לו, ומנין לחייבו לקנות עבורו חלוק גדול ויקר יותר? – אך הכוונה בטענה זו, היה לך להימלך בי קודם שתקנה, אולי הייתי חפץ שתשלם את כל הסכום כדי לקנות חלוק טוב ויקר. וכיון שלא נמלך הרי עשה על דעת עצמו, הלכך מעל. וכדוגמת מה שאמר אביי לעיל (כ:): כל דבר שיש לשליח להימלך עליו ולא נמלך – מעל. והוא הדין להפך, אם קנה לו חלוק טוב יותר בסכום המלא שנתן לו – מעל השליח, שמא היה המשלח מעדיף לקנות החלוק הזול (עפ"י שפת אמת).

לכאורה פשוט יותר לפרש באומר לו 'חלוק בדינר' תם, ולא פירש לו חלוק מסוים בטיבו ובגדלו, ועל כן היה לו לקנות חלוק בדינר בכל אופן, ללא צורך להימלך בו.

'מודה רבי יהודה בקטנית ששניהם מעלו, שהקטנית בפרוטה וקטנית בדינר... כנא כנא בפרוטה, דהתם פסיק מילתייהו'. פירושו (עפ"י רבנו גרשום ושיטה מקובצת), הקטנית אין חילוק באיכותה בין אם

נקנית במחיר מועט בין נקנית במחיר רב, וגם אין הדרך להזוילה יותר בקניה מרובה של דינר לקניה מועטת. הואיל וכן, אין שייכת סברת 'גדול הייתי מבקש והבאת לי קטן ורע', כי אין סברה זו אמורה אלא בענין שיכול היה להביא אותו דבר שביקש באיכות טובה יותר משהביא או בענין שאילו היה קונה בכל הסכום שניתן לו, היה המשלח מרויח יותר, שהיו מוזילים לו המחיר יותר, שנמצא בשינוי ששינה הפסידו באופן יחסי, אבל כאן הלא הביא לו את הכמות שביקש באיכות ובמחיר הטובים. ולומר שהיה יכול להביא לו כמות גדולה מזו במלוא הסכום שנתן לו, ולא היה לו להביא ממין אחר – אין זו טענה לבטל השליחות, כיון שהביא לו בדיוק מה שביקש ולא הפסידו כלום רק הרויחו.

'המפקיד מעות אצל שולחני... אצל בעל הבית בין כך ובין כך לא ישתמש בהן, לפיכך אם הוציא – מעל... חנוני כשולחני'. כתבו פוסקים: בזמנינו סתם 'בעל הבית' עסקיו בסחורה ובכספים, וכולי עלמא דינם כשולחני (מרדכי. והובא בש"ך ובסמ"ע חו"מ רצב, ז).

ואולם בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב נג) כתב לחדש שלא אמרו מותרין להשתמש בהן אלא בזמנים ששמירת כספים היתה בקרקע וכדו', שאז יש לנו להניח שטובת שני הצדדים, המפקיד והנפקד, שישתמש הנפקד במעות, כי שניהם מרויחים בכך, זה בגלל שימושו וחסכון וטרחת שמירתו בקרקע, וזה בגלל אחריות האונסין שתהא מוטלת על הנפקד – אבל בזמננו ובמקומותינו השמירה המעולה ביותר של כספים היא להפקידם בבנק, ואין בה טרחה והוצאה וגם היא לבעל המעות רווחים מכך – שוב אין אומדן-דעת שהמפקיד מתיר לנפקד להשתמש לצרכי עצמו, ולכן יש לאסור. והביא קצת סמך לדבר. 'והיא סברה גדולה אף שליכא ראייה מפורשת על זה'.

יש להסתפק לפי סברה זו, מה יהא הדין לענין מעילה – מצד אחד הנפקד נשתמש במעות באיסור. מצד אחר גם בעה"ב בנתינתו לו עשה איסור שהרי הדרך היא להפקידם בבנק והלא הן מעות הקדש ואסור להשאילן ולעשות בהן סחורה ללא חילול, ולשיטת רש"י במעות מותרין בעה"ב מעל כאילו שלחו להשתמש בהן, והלא גם כאן בעה"ב במסירתו לו מעל, אלא שמסתבר לכאורה שלא חלה המעילה עד שישתמש בהן הנפקד, והרי נשתמש בהן באופן האסור, שמא לא יתחייב בעה"ב אלא הנפקד. וע"ז. [ועוד צריך ברור שמא חלה מעילת בעה"ב מיד כשמסרן לו שהרי הוא כמשאיל לו מעות. ואם כן כבר יצאו המעות לחולין מיד, והנפקד לא מעל].

אמנם לשיטת הרמב"ם שבמעות מותרין שניהם לא מעלו, גם כאן בעה"ב במסירתו לו לא מעל, וממילא השליח מעל כשנשתמש בהן באיסור. [וע' בספר קרן אורה שהביא תימוכים לדברי הרמב"ם. וע"ז בטעמו ומקורו – כסף משנה בשם הר"י קורקוס; קרית ספר; אבי עזרי (קמא) הל' גזלה יג, יז; (תנינא) סוף הל' מעילה]].

ומזה פסק שם למעשה אודות שלישי שהושלשו בידו כספים והפקידם בבנק – הרווחים מהבנק שייכים לבעל המעות ולא לנפקד, שכך היה לו לעשות, להפקידם בבנק, ואין לנו להניח שנתכוין לגזולן ולהפקיד לצורך עצמו.

מסתבר שדבריו אמורים רק בפקדון לזמן ארוך, וכנודן הבא לפניו, שהשליש מעות לאדם כדי שיתנו לאשתו ולבניו לאחר מותו, אבל בפקדון למועד קצר נראה שאין הדרך להפקיד בבנק ושוב חזר הדין הראשון, שנוח לו שהנפקד ישתמש בהם ויתחייב יותר באחריות.

'נפלה פרוטה של הקדש בתוך כיסו או שאמר פרוטה בכיס זה הקדש – כיון שהוציא את הראשונה מעל. דברי רבי עקיבא'. בספר קרן אורה רצה לפרש סברת רבי עקיבא: כשנפלה פרוטה של הקדש לכיסו, הריהו מחויב ליטול פרוטה אחת מן הכיס ולהחזירה להקדש, וגם אם אינה זאת שנפלה, מחלל הפרוטה שנפלה על פרוטה זו [ואין שייך לפוטרו משום ביטול ברוב (עתוס)], שהרי זה דומה לפרוטה של

חברו שנפלה לו לתוך כיסו, שחייב לשלם לו פרוטה אחת]. וכיון שכן, משהוציא פרוטה ראשונה ולא נתנה להקדש – מעל, כיון שהיה מוטל עליו ליתנה להקדש ולא עשה כן.

א. משמע מדבריו שמעל ודאי ולא ספק, ודלא כמו שכתבו התוס'. וסברת התוס' (כמו לחכמים אליבא דה'קרן-אורה') שאין כאן מעילה ודאית, לפי שאינו מחויב ליתן להקדש פרוטה זו שהוציא בדוקא, אלא שמוטל עליו חוב להקדש.

ב. כעין הסברה הנזכרת כתב הנצי"ב בחדושי, שסובר רבי עקיבא שפרוטה ראשונה שמוציא מן הכיס חכמים הקדישוה [וכענין הפקר ב"ד הפקר] והרי הוא מועל בה מן התורה. ע"ש.

ג. על מה שמשמע לכאורה מדברי התוס' כאן שדבר חשוב כמו מטבע, מן התורה אינו בטל ברוב – הנחה שנסתרת ממקומות רבים – ע' במובא בזבחים עג: מהאחרונים ז"ל.

ובמה שכתבו שמטבע הוא דבר חשוב ולא בטל – ע' בספר מנחת שלמה (מה) אודות מטבעות ושטרות שבזמננו, ולענין תערובת דמי שביעית.

עוד על קושייתם, מדוע לא בטלה הפרוטה ברוב – ע' במובא לעיל יח. וע"ע שו"ת צמח צדק יו"ד רלא; שב שמעתתא ו,ד; באר יצחק יו"ד לא; עין יצחק או"ח כו; אחיעזר ח"ג סוס"י ג.

נספח

ענין מעילה, אשם מעילות ושאר אשמות – מרש"ר הירש ז"ל (ויקרא ה)

'מקדשי ה' – כוללים שני סוגי קדשים: א) 'קדשי מזבח', המיועדים לקרבן; כגון בהמות ומנחות הקדושות 'קדושת הגוף', והן עצמן עומדות לשימוש של קדושה. ב) 'קדשי בדק הבית', שהוקדשו לצורך החזקת המקדש: כל חפץ שאיננו קדוש בחומר ובצורה אלא הוא קדוש רק בערכו למטרות המקדש; יש בו רק 'קדושת דמים', וסופו להימכר לטובת אוצר המקדש.

מקדש ה' וקדשיו נמסרו למשמרת האומה כולה. מצפים מכולנו שננהג בהם מנהג כהן גדול: נקיים אותם רק לייעודם, ולא נשתמש בהם למטרה אחרת. אם נכזב באימון זה, כבר מעלנו – שהרי לא נהגנו כמנהג כהנים. ההשוואה עם מעילה של עבודה זרה וסוטה – וכן הגזירה-השוה עם תרומה (חטא חטא מתרומה – מעילה יח ע"ב) – מגדירה את טיבו של חטא המעילה: א) שינוי רשות בלא הנאה ישירה; כגון מכר את החפץ, השאילו או נתנו במתנה – וכך הוציאו מרשות הקדש לרשות הדיוט (בדומה ליציאה מרשות הקב"ה לרשות עבודה זרה); ב) 'נהנה ולא פגם'; כגון התקשט בתכשיט של הקדש (בדומה לסוטה); ג) 'נהנה ופגם' (בדומה לאכילת תרומה, לקמן כביד). עוד למדנו מהגזירה-השוה עם תרומה, ש'פגם ולא נהנה' לא מעל; שהרי כך נאמר גם בתרומה: **ואיש כי יאכל קדש** – פרט למזיק (ראה מעילה יט ע"א, ותוספות שם). כבר הזכרנו בפ"י שמות כא, לה את ההלכה שהמזיק הקדש פטור בדיני אדם. דין 'נהנה ולא פגם' נוהג באותם חפצים, שחשיבותם למקדש איננה תלויה בערכם – ואפילו נפגמו, לא הפסידו דבר לייעודם; כגון בהמת קרבן. כן הוא נוהג בחפצים שהפגם ניכר בהם רק לאחר זמן מרובה; כגון כוס של זהב ותכשיט של זהב. ואילו דין 'נהנה ופגם' נוהג בכל אותם חפצים שהשימוש בהם רגיל להביא לידי פגם. וכך אמרו: 'כל דבר שיש בו פגם לא מעל עד שיפגום, ושאיין בו פגם כיון שנהנה מעל' (מעילה יח ע"א). עוד למדנו בגזירה שוה מתרומה: שליח שתרם תרומתו תרומה; וכעין זה שליח שמעל חייב המשלח (עי' שם ע"ב וכו' ע"א). מעילה היא אפוא אחד החריגים המעטים שיש בהם שליח לדבר עבירה; וכבר ביארנו הלכה זו בפ"י שמות כא, לו. ועוד: מעילה – כתרומה; נוהגת רק בתלוש מן הקרקע. אך מבחינות אחרות יתירה מעילה על תרומה, כגון: קרן וחומש נוהגים בתרומה רק באכילה בלבד; ואילו מעילה כוללת כל הנאה.

וחטאה בשגגה. מכאן שדין מעילה האמור כאן – קרבן ותשלומי קרן וחומש – נוהג רק בשוגג. אם הויד במעילה לוקה או משלם (עי' רמב"ם הל' מעילה פ"א ה"ג). הגבלת דין מעילה למקרה של שוגג מתגלה גם בהלכה הבאה: המועל בקדשי בדק הבית שאין להם אלא קדושת דמים בלבד, חילל את קדושתם ועשאו חולין (לדעת הרמב"ם, רק אם מעל על ידי הוצאה מרשות הקדש; אם מעל על ידי שנהנה ופגם או על ידי שנהנה לחוד – בדבר שאין בו פגם – לא חילל את הקדש; ראה משנה למלך להל' מעילה פ"ו, ה"ד). ומכאן ההלכה: 'אין מועל אחר מועל במקדשין אלא בהמה וכלי שרת בלבד' (מעילה יט ע"ב). כי הללו הקדושים קדושת הגוף אינם מתחללים על ידי מעילה; ולפיכך אפשר למעול בהם פעמים אחדות; ואילו קדשי בדק הבית הקדושים רק קדושת דמים, מתחללים במעילה אחת ונעשים חולין. עתה דין מעילה נוהג כאמור רק בשוגג; ומכאן ש'הקדש בשוגג מתחלל, במזיד אין מתחלל' (קידושין נה ע"א). המועל בהקדש במזיד – לא חילל את קדושתו; רק מעילה בשוגג מביאה לידי אובדן הקדושה!

אין מעילה אלא ב'קדשי ה'; ולפיכך הקדש, שעדיין לא נתייחד רק לגבוה, או כבר נמסר לאכילת כהנים או בעלים – אין בו משום מעילה. קדשים קלים הם 'ממון בעלים'; משום כך אין בהם מעילה אלא לאחר זריקת הדם; שהרי באותה שעה האימורים ראויים למזבת. ואין מעילה בקדשים קלים אלא באימוריהם לאחר הזריקה; שהרי בשרם נמסר מיד לאכילת כהנים ובעלים. כנגד זה קדשי קדשים הם 'ממון גבוה' מיד לאחר שהוקדשו; לפיכך יש בהם מעילה כבר לפני הזריקה; לאחר הזריקה יש מעילה – בחטאת ואשם – רק באימוריהם בלבד; ואילו בשרם אין בו משום מעילה; שהרי יש בו היתר לכהנים מיד לאחר זריקה (מעילה ז ע"ב).

ועוד: אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו; יצאו מכלל זה רק תרומת הדשן, בגדי כהן גדול ביום הכיפורים ועגלה ערופה (שם יא).

דם העומד להינתן במזבח – בהזיה, בנתינה או בזריקה – אין בו משום מעילה, שהרי אין הוא רכוש שהוקדש אלא הוא מבטא את אישיות המקדיש עצמו. מבחינה זו הרי הוא יוצא מכלל כל הדברים המקודשים (מעילה יא ע"א, זבחים מו ע"א). דין זה נדרש בתורת כהנים מאות מ' של מקדשי ה'. וכן אימעיט מנותר ומטומאה לאוכל בטומאת הגוף (זבחים מה ע"ב).

איל הוא זכר מן הצאן, משהגיע ליום שלושים ואחד של שנתו השניה. בשלושים יום ראשונים של שנתו השניה הוא קרוי פלגס, ואין הוא קרב לא בתורת כבש ולא בתורת איל (פרה א.ג). בערבך. לדעתנו אותך של 'ערבך' הוא כינוי לנוכח: הערכתך – היא הערכת האומה; הוה אומר: ערך החפץ על פי הערכה לאומית. הערכה זו נעשית על ידי נציגי העם – הכהנים – לצורך מטרות לאומיות; כך כאן ולקמן כז,יב. או היא קבועה ועומדת לאומה דרך כלל; כך פעמים אחדות בפרק כז.

כסף שקלים: ערכו של איל אשם הוא שני שקלים לפחות.

לאשם. בפרק ז יתבאר שדין אשם כדין עולה – ביחס לשחיטה וזריקה; ודין אשם כדין חטאת – ביחס להקטרת אימורים ואכילת בשר לכהנים. רק זה ההבדל שבין עולה וחטאת לבין שלושת האשמות הנידונות כאן (וכן אשם שפחה חרופה): לאשמות אלה אפשר להביא רק איל בערך שני שקלים לפחות. (אשם נזיר ואשם מצורע הם כבשים).

ואת אשר חטא מן הקדש. יש תשלומין גם על פחות משוה פרוטה; ואילו אשם וחומש באים רק על שוה פרוטה (מעילה יח ע"א).

ואת חמישתו – החומש שעודנו חסר לו. רואים את הקרן כאילו היא ארבע חמישיות של סכום שלם – ומוסיפים את החומש החסר: 'שיהא הוא וחומשו חמשה' (תורת כהנים). חומש זה קרוי 'חומש מלבר'; אין זה חומש של הסכום כמות שהוא ('חומש מלגיו') אלא החומש שמחוצה לו: החומש החסר להשלמת סכום שלם. חומש מלבר הוא רביע מלגיו. **באיל האשם:** איל וקרן מעכבים את הכפרה – ולא חומש (כמו במדבר ה,ז-ח ועי' בבא קמא קיא ע"א).

נמצא זה סיכום הלכות אשם מעילה: השוכח את קדושת הגוף או קדושת הדמים של חפץ – ומתוך כך הוציאו מרשות הקדש (במכירה, השאלה או מתנה) – או נהנה ממנו בשוה פרוטה ואף פגמו בשוה פרוטה (או לא פגמו, הכל לפי טיב החפץ) – הרי זה מביא איל אשם בערך שני שקלים; כן הוא משלם להקדש את הערך שמעל בו ומוסיף עליו עוד חמישית. המועל בחפץ שהוא קדוש בקדושת דמים – הוציאו לחולין; אם מעל בו במזיד, לא חילל את קדושתו; אף אין הוא חייב קרן וחומש אלא הוא באזהרה בלבד (ראה משנה-למלך מעילה פ"א, ה"א).

הפסוקים יז-יט דנים באשם תלוי. קרבן זה יובא כשיש ספק בלב אדם אם עבר עבירה המחייבת אותו חטאת... הפסוקים כ-כו דנים באשם גולה; וזה משפטו...

הפרק פתח בשמיעת קול, טומאת מקדש וקדשיו ושבועת ביטוי. הללו יצאו מכלל שאר כל המצוות כדי לידון בקרבן מיוחד – קרבן עולה ויורד – והן מצטרפות אפוא לקבוצה בפני עצמה. עתה כשם שפתח בשלוש מצוות, כך הוא מסיים בשלוש מצוות אחרות: מעילה, ספק, שבועת הפקדון. גם אלה יצאו מכלל שאר כל המצוות כדי לידון בקרבן מיוחד – קרבן אשם; וכשם שהושוו בכפרת הקרבן, כך קרובות הן במהותן הפנימית.

וזה הצד השווה שבשלוש המצוות האלה: העובר עליהן גילה אדישות לכשרות רכושו ופעילותו. אם אדם מועל בהקדש בשגגה – על ידי שנהגה מן ההקדש או הוציאו לרשות אחר – סימן שלא הבדיל כראוי בין קודש לחול שברשותו; חפצי הקדש וחולין לא היו נבדלים זה מזה בתחום רכושו ופעילותו; והן חובת השמירה על קדושת הקדשים היתה מחייבת אותו בהבדלה קפדנית וזהירה. המועל מתעשר בלא דעת על חשבון המקדש, ואפילו השאיל את החפץ או נתנו במתנה כבר התעשר על חשבון המקדש; שהרי השתמש ברשות הקדש כאילו היה זה רכושו.

הספק המביא לידי חיוב אשם תלוי מגלה אותה אדישות בתחום הרכוש והפעילות; כי נהגנו קלות דעת במצוות חמורות שעונשן כרת; והדברים אמורים בייחוד אם היתה שם חתיכה אחת בין שתי חתיכות ('איכבע איסורא'). עצם הספק מוכיח שלא היתה בלבנו מידה נאותה של זהירות, שהרי לא הבדלנו כראוי בין היתר לאיסור כדי להתרחק מן העבירה. איסור והיתר היו מונחים זה בצד זה ולא היו ניכרים זה מזה; עשינו מלאכה בין השמשות, שעה שאיסור והיתר נוגעים זה בזה – וכל כיוצא בזה. אות היא שלא עיצבנו כראוי את כל תחום פעילותינו – מבחינת המקום והזמן – לבל נפשוט ידנו בעבירה. מי שבא לידי ספק של אשם תלוי התעשר בלא דעת במחיר עבירה על דת. העובר על שבועת הפקדון – ונתחייב באשם גזילה – התעשר על חשבון רעהו וניאץ את ה' במעשהו. מובן על פי זה שאשם מעילה ואשם תלוי כלולים כאן בדיבור אחד של ה'; ואילו אשם גזילות – נתייחד לו דבר ה' בפני עצמו. כי הצד השווה שבשני הראשונים היא קלות דעת בהבדלה בין קודש לחול, בין איסור להיתר, קלות דעת הראויה לעונש. ואילו החוטא שנתחייב באשם גזילה התעשר במזיד בדבר אסור. למושג זה של התעשרות מתאימה גם ההלכה שכבר נזכרה לעיל: אין אדם מתחייב באשם גזילה אלא אם כן כיוון ונשבע ביחס לתביעת 'ממון'; שכן אילו הודה באותה תביעה, היה מתחייב בתשלומין. כנגד זה אם היתה זו תביעה על 'קנס', הרי זה פטור – שהרי המודה בקנס פטור. שבועת הפקדון איננה אפוא שבועת שקר גרידא – אילו היתה כן, היתה כלולה בשבועת ביטוי – אלא היא התעשרות על ידי שבועת שקר. וכעין זה מצינו ש'פגם ולא נהנה' – אין בו משום מעילה.

אם נשווה את העבירות המחייבות קרבן עולה ויורד עם העבירות המחייבות אשם, נמצא צד שווה בין שתי הקבוצות; כי הערכים הנשמרים שם בתחום הידיעה הם הנשמרים כאן בתחום הרשות – הוה אומר: בתחום השליטה או האינטרסים של האדם. מובנת מאליה ההקבלה שבין מעילה בקדשי ה' לבין טומאת מקדש וקדשיו; בין שבועת הפקדון לבין שמיעת הקול; ויש, ביסודו של דבר, גם הקבלה בין הספק של אשם תלוי לבין שבועת ביטוי. הקרבן הבא על טומאת מקדש וקדשיו פונה אל תודעת היהודי: ישמור האדם על עקרון המקדש וקדשיו – כעל אמת שיצאה מפי ה'; אל יסלף אמת זו על ידי מחשבת הבל של טומאה. ואף אשם תלוי מגן על קדשי ה'; אל יוסג גבולם בלא דעת מתוך התחום המסור לשליטתנו. מי שחטא בשמיעת הקול, לא חטא מחמת נגיעה אישית; בהביאו את קרבנו הוא ילמד שתודעתו משועבדת למשפט רעהו. וכעין זה גם החוטא בשבועת הפקדון, בהביאו את קרבנו הוא ילמד שכל תחום השליטה

והאינטרסים של האדם משועבד למשפט רעהו. הקרבן הבא על שבועת ביטוי דורש אמת במחשבה ובמעשה; ואמת זו נדרשת גם בדבר הרשות, שאין בו לאדם כל נגיעה אישית. ואף אשם תלוי דורש בהירות המביאה לידי הברלה במקום ובזמן; בהירות זו נדרשת בכל תחום הנכסים והאמצעים, שמעשי האדם מותנים בהם. וניתן אפוא לומר: קבוצת קרבן עולה ויורד מעמידה בפני האישיות ערכים נצחיים שיצאו מפי ה': המשפט, החירות המוסרית והאמת; הם הערכים הנשמרים בקבוצת האשם – ביחס לתחום השליטה והאינטרסים של האדם. ולכן מתאימים גם הקרבנות. החטאת מתייחסת לאישיות, שירדה מחמת שכחה וקלות דעת; והקרבן מחזיר לה את מעמדה בפיסגת ייעודה המוסרי. ואילו אשם – כשמו כן הוא: הוא מתייחס לתחום השליטה והאינטרסים של האדם, ששממה מאיימת עליו מחמת חטאו; והקרבן מורה לאדם את התנאים, שרק בהם יזכה לפריחה ולשגשוג בתחום השליטה והאינטרסים שלו. כי הנה ביקש האדם להתקדם בתחום השליטה והאינטרסים שלו; אך באותה שעה זכר רק את טובתו שלו – והתייחס באדישות לדרישות המקדש או התורה; משום כך לא הבדיל כראוי בין קודש לחול, בין איסור להיתר; סופו שהתעשר בלא דעת על חשבון המקדש; באדישות גמורה הביא לידי כך שהיה עלול לעבור על דת בשעת הנאתו או עשייתו; – או הוא התעשר ברכוש שאינו שלו ודחה בבוז את הדרישה לשלם – תוך כדי מסירת כל רכושו לדין שמים. והיה כי יחטא ואשם. והנה עתה הוא 'פקע מתחום אש-דת', וכבר הוא רואה את עצמו קרוב ל'שממון'; כי הוא נטל פרוטה מהמקדש; או הוא שלל פרוטה מרעהו וניאץ את ה' תוך כדי כך; או הוא התייחס למצוות ה' באדישות והניח את קיומן למקרה; והוא יודע עתה שכל אלה חותרים תחת עצם קיומו של כל עושר. לפיכך יתקרב עתה אל ה' באשם; בו יבטא אותה הכרה – ויקבל על עצמו להגשימה במעשיו.

בקרבן זה הוא מופיע בבחינת איל. כבר הערנו בפי' שמות כט, א: האיל הוא רב-איל, והוא צועד ברוב כוח לפני העדר. הוא מייצג אפוא את בעל הנכסים שעשה כבוד וחיל. היחס שבין אשמות אלה לבין נכסי המקריב אותם – מובלט בייחוד על ידי ההלכה של 'בערכך': לקרבנות אלה נקבע ערך שתי כסף; והלכה מעין זו לא נאמרה בשום קרבן – פרט לאשם.

אשם הוא קודש קדשים כחטאת וכעולה, ואף שחיתתו היא בצפון. מעשי הקרבן של אשם – חלקם הוא כשל עולה, וחלקם כשל חטאת. עבודות הדם הן כשל עולה: זריקת שתי מתנות שהן ארבע למטה, ואילו הקטרת אימורים ואכילת בשר נוהגות בו כמו בחטאת. אף על פי שהוא בא לכפר על לאו, אין בו מתנות-חטאת על קרנות המזבח – המורות על דבקות במרום הפיסגה; אלא יש בו זריקה-של-עולה – המורה על שאיפה לעלות ולהתקדם, שכן תפקיד האדם בתחום הרכוש החומרי מתבטא בהתקדמות זריזה... מי שטעה בבחינה המיוצגת על ידי איל – בשאיפתו להרבות הון ולקדם את ענייניו – לא יתכפר על ידי שיעמוד על עמדו אלא כפרתו תימצא על ידי התקדמות זריזה – שיהא בה גם עלייה אל פיסגת הייעוד המוסרי, לפיכך דם איל האשם נזרק כדם עולה, אך דוקא משום כך יש בו הקטרת אימורים ואכילת בשר לכהנים כמו בחטאת, כי זאת ישים החוטא אל לבו: אם התקדמותו החומרית היא גם עלייה מוסרית אל פיסגת המזבח, כי אז חלבו וכליותיו – מטרותיו ושאיפותיו החומריות – יהיו 'לחם אשה לריח ניחוח לה'; יהיה גם בהם כדי להרבות קדושה ולעשות נחת רוח לה' עלי אדמות; ואף ההנאה מפעילותו להרבות רכוש יהא בה משום עבודת ה' בקדושת כהונה; ודבר זה יבוא לידי ביטוי על ידי אכילת בשר איל האשם לכהנים.

הנה הוא מעל בהקדש; בתחום רכוש, עשייתו והנאתו יכול היה להתעורר ספק אם נהג על פי שורת הדין; אף הוא ניאץ את ה' והחזיק ברכוש שאינו שלו. בכך הראה שתחום ענייני החומריים עומד בסתירה אל הנכסים האידיאליים של המקדש, אל ההגשמה הממשית של התורה, אל המשפט החברתי שיצא מפי ה' – והנובע מן השויון שבין איש ל'עמיתו' (ראה פי' להלן יט, טו וי"ז). אך בדרך זו לא יצליח לשמור על ענייני החומריים; נהפוך הוא: בהפנותו עורף לדרישות התורה, בהבדילו בין שאיפות החומר לבין ערכי המוסר – רק הביא 'שממון' על החומר; כי הצלחת השאיפות החומריות מותנית בהכנעתן לאידיאלים של המוסר. משום כך יתקרב עתה אל המקדש – בבחינת איל 'שוה שתי כסף'. כאיל 'שוה שתי כסף' יבטל את ישותו בצפון, שהוא צד החומר (שחיטה); שם יתקבל בחוג המקדש (קבלה); המקדש יורה לו לעלות ולהתקדם – כאיל 'שוה שתי כסף'; חלבו וכליותיו יעלו על המזבח, ובשרו ייאכל לכהנים במקדש. וכך יימצא למד: גם אדם שהוא בבחינת 'איל שוה שתי כסף' – בעל נכסים השואף להרבות הון – גם הוא חייב לעמוד בתוך המקדש; התקדמותו החומרית תהיה רק עלייה מוסרית אל פיסגת המזבח; מטרותיו ושאיותיו החומריות יעלו על מזבח עשיית רצון ה'; ההנאה מפעילותו החומרית – היא עצמה תהיה עבודת ה' בקדושת כהונה. או אז ירחק השממון מתחום ענייני החומריים וברכת ה' תשרה במעשיו.

באשם מעילה ובאשם גזלה יש להקדים תשלומי קרן להקרבת הקרבן. ועוד חובה הקשורה לכפרה: יש להוסיף חומש על הקרן ולשלם סכום זה להקדש או לאדם שגזל (אם מת, ישלם ליורשיו). תשלום חומש מצוי עוד בזר שאכל תרומה (להלן כב, יד) ובפדיון מעשר שני או הקדש על ידי הבעלים (להלן כו, יג כז ולא). וזה הצד השווה שבחמשת המקרים האלה: רשות מקודשת נפגעה על ידינו ויש לגלות עתה את הזכויות המגיעות לה (אף רשות הדיוט קרויה קדושה – משנשבענו בה' או הושבענו בשמו). העשרנו את רכושנו על חשבון הקדש; החזרנו את הקרן; ועתה יזכיר לנו החומש: במקום שפגענו בהקדש או בריענו, היה עלינו להרבות את רכושם – ואף לתת להם משלנו. גם פדיון הקדש בידי בעלים דומה לפגיעה מעין זו. כי המחזיר לעצמו רכוש שהקדישו, קרוב לבוא לידי מחשבה פסולה: כאילו רעיון ההקדש שהקדיש לו את החפץ, איננו ראוי לכך. כשמותר לנו לפדות את החפץ ולהחזיר אותו לרשותנו – עלינו להוציא מלבנו את המחשבה שיש בה כדי לערער על חשיבות ההקדש; ולשם כך עלינו להוסיף חומש. אולי יש להבין את החומש כעישור כפול; ואולי יתבאר על ידי כך גם ה'חומש מלבר', שאיננו אלא רבע. הרעיון, שכל רכושנו משועבד להגשמת רעיונות המקדש, מתבטא בדרך כלל על ידי נתינת מעשר. עישור זה מביע, שלא נשתמש ב'עשר' – שהוא סכום שלם לעצמו – אלא אם כן קידמנו תחילה את מטרות המקדש. כך מעשר ראשון, מעשר שני, מעשר עני, מעשר בהמה. לא ניטול תשע לעצמנו – אלא אם כן מסרנו כנגדם אחד לרשות הקדש (השווה פי' בראשית יד, כ). כאן יש לכפר על פגיעה ברשות הקדש, ולפיכך נכפל הביטוי. לא ניטול שמונה לעצמנו – אלא אם כן מסרנו כנגדם שנים לרשות הקדש; והרי זה 'חומש מלבר'. וזה הרעיון המתבטא בכך: אין די שלא ניטול נכסי הקדש או הדיוט כדי ליהנות מחסרונו; אלא היפוכו של דבר: אפילו היה סכום זה שלנו על פי דין – לא ניטול אותו לעצמנו אלא אם כן מסרנו להם דבר משלנו. נדון כאן עוד בשתי הלכות אופייניות, שהן קרובות בינן לבין עצמן. האחת – ש'הקדש בשוגג מתחלל במזיד אינו מתחלל' (עי' קידושין נה ע"א). והשניה – שהחמיר הכתוב בספק יותר מאשר בודאי; כי אשם תלוי הבא על הספק נקבע לו ערך שתי כסף; ואילו חטאת המכפרת על ודאי – ערכה לא נקבע בכתוב (תורת כהנים לפסוק יז, זבחים מח ע"א).

אין המקדש ירא מפני פשע, אלא מפני אדישות! הנה זה הרעיון המתבטא בהלכה שהקדש בשוגג מתחלל, במזיד אינו מתחלל. כי המקדש נעלה ממזימות הפושעים ולעולם לא יוכלו לפגוע בקדושתו; אכן עצם מלחמתם בו מעידה על קדושתו. אך שגגה הבאה מתוך אדישות, שכחה קלת דעת של קדושת המקדש ושל זכויותיו כלפי מעשינו – הן הן החותרות תחת קדושת המקדש. כי רק תודעת המכירים בו תתן לו מלוכה ותשליטנו בכל שטחי החיים. וכן ביחס לקיום המצוות: הספק שמא נעשתה עבירה – חמור יותר מן הוודאי. מה רבה אדישותו של אדם, המערבב חפצים, אישים ועיתים – בלי כל התחשבות בדרישות ההלכה – עד שיכול לקרות מקרה המביא לידי ספק של אשם תלוי (כריתות יז).
